

Ludwig Wittgenstein: Modrá a Hnědá kniha

Kalligram, Bratislava 2001, 296 stran, přeložil Dezider Kamhal.

Wittgensteinovu práci po návratu do Cambridge v roce 1929 lze rozdělit do dvou období. První z nich trvalo do roku 1933 a vyústilo v pokus sepsat knihu známou jako *Velký strojopis*, jeho asi nejucelenější text.¹ Druhá fáze je nerozlučně spojena s textem který dva roky po Wittgensteinově smrti vyšel jako *Filosofická zkoumání*. A právě z doby, kdy se projekt *Velkého strojopisu* zhroutil po tíhou neustálých autorských úprav, jež odhalovaly potíže vedoucí Wittgensteina k opuštění stanovisek, která se pokoušel ve své knize formulovat, pocházejí *Modrá a Hnědá kniha*.

Oba texty jsou v kontextu Wittgensteinovy tvorby v několika ohledech výjimečné. Jak známo, jde o diktáty studentům, v prvním případě celé třídy, jež navštěvovala jeho přednášky ve školním roce 1933/1934, ve druhém případě několika nejbližším studentům o rok později. Jsou tedy jedním z mála Wittgensteinových pokusů dát svým myšlenkám písemnou podobu v angličtině (nikoli v němčině, jež mu přes trvalý pobyt v Británii zůstala „jazykem myšlení“).² Kromě toho představují souvisle mluvícího Wittgensteina, jak ho jeho čtenáři jinak znají jen z posmrtně vydávaných zápisů jeho přednášek, nikoli z jeho vlastních textů, jež pro svou originální formu, blížící se v některých ohledech hypertextu, představují pro leckterého čtenáře interpretační ořech, jenž má často za následek jistý odstup (jeho vyjádření je už závislé na osobním temperamentu). ‚Barevné knihy‘ coby vstup do Wittgensteinova myšlení tedy spojují prvoplánovou výhodu čtenářské přístupnosti s hlubší nevýhodou pramenící z jejich podstatně přechodového a dočasného charakteru v jeho tvorbě. Wittgenstein jistě ani jednu z nich nepokládal za hotové vyjádření svého přístupu. Spíše jde o přípravné práce k novému začátku. Prvním náběhem k němu byl Wittgensteinův pokus přeložit *Hnědou knihu* do němčiny. Práce na překladu došla asi do dvou třetin knihy a byla, u Wittgensteina nevyhnutelně, spojena s řadou čím dál rozsáhlejších změn. Nový začátek přišel ve chvíli, kdy zavrhl další přepracování a pustil se do úplně nového textu. Ten se stal o mnoho let později známým právě jako *Filosofická zkoumání*. Hlavní zvláštnost obou ‚knih‘ však spočívá v tom, že až do vydání *Filosofických zkoumání*

¹ Správci Wittgensteinovy pozůstalosti jej vydali v roce 1969 pod názvem *Filosofická gramatika* v podobě, jež byla problematickým pokusem vydat text v té podobě, jaké nabyl po všech autorových úpravách. Teprve od předloňského roku vydává rakouské nakladatelství Springer *Velký strojopis* v několika svazcích, jež odpovídají jednotlivým stádiím úprav a pokoušejí se nabídnout věrnější podobu této knihy.

² Další výjimkou z pravidla představuje (kromě studentských zápisů z přednášek) Wittgensteinův jediný publikovaný text po *Traktátu*, tj. „Několik poznámek o logické formě“ (*Some Remarks on Logical Form*) z roku 1929 a některá místa z jeho přípravných zápisů k přednáškám.

byly vlastně jedinými ucelenými spolehlivými zprávami o práci jednoho z největších myslitelů své doby pro širší obec. Hojným opisováním rozšířené knihy asi ovlivnily první recepci Wittgensteinovy filosofie víc než by bylo zjevné z pohledu na řadu svazků vydaných po jeho smrti, v níž se mohou trochu ztrácet. Kromě důležitého pramene pro interpretaci Wittgensteina tak představují neméně důležitý pramen pro pochopení jeho bezprostředního vlivu mimo okruh jeho studentů a nejbližších kolegů.

Standardního zveřejnění se dočkaly v roce 1958 s poněkud zavádějícím podtitulem „Předběžné studie k *Filosofickým zkoumáním*“. Kromě toho vyšlo v roce 1969 také přepracování *Hnědé knihy* do němčiny a to pod názvem *Filosofické pojednání (Eine Philosophische Betrachtung)*. Zajímavostí je, že snad dodnes neexistuje anglický překlad této německé verze a německé vydání *Modré a Hnědé knihy* v souboru Wittgensteinových spisů zase neobsahuje prostý překlad, nýbrž na místě *Hnědé knihy* stojí *Filosofické pojednání* následované překladem té části anglické verze, která se už Wittgensteinova vlastního přepracování nedočkala.

Už drahnou dobu mi v počítači leží pracovní český překlad Wittgensteinovy *Modré a Hnědé knihy* zahrnující i hlavní odchylky Wittgensteinovy německé verze, pro který se mi v Čechách nedaří najít nakladatele, a prof. Cmorej, který můj překlad alespoň zčásti zná, mi po vydání slovenského překladu navrhl, abych svou práci využil alespoň pro jeho recenzování. Nechej svou pochybnou výhodu zneužívat k nějakému hnidopišství a pokoušet se o jakousi dodatečnou redakci slovenského překladu nebo o polemiku postavenou na odhodlání prosazovat vlastní postup. Nebudu vypočítávat jednotlivé chybičky, které se v něm (jako v každé práci) vyskytují a zkusím se soustředit na obecnější otázky.³

Především je podle mne překlad, nakolik jsem byl s to posoudit, jazykově v pořádku. Pokud by se někomu zdál trochu kostrbatý (což si sám, vzhledem ke své znalosti slovenštiny, netroufám s určitostí rozhodnout), bylo by to možno vysvětlit poukazem na fakt, že ani Wittgensteinova angličtina přes svou plynulost podle všeho není pro rodilého mluvčího dokonale přirozená a překlad, který nechce být pouhým poučným čtením pro domov i cesty, nýbrž spolehlivou pomůckou někomu, kdo chce Wittgensteina studovat, musí brát zvláštnosti autorova vyjadřování v potaz.

Nejprve uvedu několik klíčových termínů, jejichž překlad ve slovenštině je snad zbytečně rozvolněný a na závěr si nechám překladatelský oríšek, specifický právě pro „barevné knihy“. Příkladů oně rozvolněnosti může být překládání „sense data“ jako „zmyslové dáta“ i jako „zmyslové údaje“, překládání „an experience“ jako „skúsenosť“ i jako „zážitok“.⁴ Jedno z toho může být snadno omluvitelné přehlédnutí, druhé úmysl překládat přístupně. Obdobně uvolněné se nakládá se slovem „mental“, resp. „a mind“, jež postupně překládá přinejmenším jako „duševný“, „psychický“, „myseľ“.

³ Příkladů těch stranou nechaných chybiček mohou být namátkou slovo „myseľ“ na 9. řádku 32. strany, místo něhož patří „myslenie“; nebo „napríklad“ na 20. řádku následující strany, místo něhož patří „tj.“. Takový seznam by začal být brzo otravný, i kdyby nezahrmoval jemnější, a tudíž také diskutabilnější, pochybení. Nebudu se tedy snažit suplovat zde errata.

⁴ Srv.: „A ak sa na základe skúsenosti ukáže, že skutočná hĺbka vody vždy súhlasí so slovami „a stôp“, ktoré ti zídu na um, tvoj zážitok bude veľmi užitočný pre zisťovanie hĺbky.“ (s. 37)

„duch“ a ve spojeních samozřejmě slovenskými idiomy jako „prísť na um“. Také sloveso „to mean“ se ne vždy překládá jako „mieniť“ a kromě „mysliet“ se coby překlad objeví také idiom „mat' na myslí“. U Wittgensteina poměrně důležité slovo „a reason“ (*dôvod*) je sice překládáno důsledně, ale občas se v překladu objeví „dôvod“ i tam, kde v angličtině „a reason“ není. Podobně překládá slovesem „predstaví si“ anglické sloveso „to imagine“ i „to conceive“, byť se to první týká duševního aktu vyvolání představy, zatímco to druhé možnosti něco pojmout, myslitelnosti dané věci. To vše jsou záležitosti vysvětlitelné snahou překládat přirozeně a žádná z nich nemusí vést k zásadní újmě.

Maličko problematictější je překlad výrazů „a proposition“ a „a sentence“. Po nějakou dobu jsou oba překládány jako „věta“.⁵ Proto také na str. 66 narazí překladatel na problém, když se mu vedle sebe objeví coby synonyma výrazy „a proposition“ a „a sense of the sentence“ a musel v prvním případě použít výraz „propozícia“, který se mu zřejmě vůbec nelíbí. Mně také ne, a proto dávám přednost překládání „a proposition“ jako „výrok“ a „a sentence“ jako „věta“. Ostatně předchozí text se zabývá právě redukcí, jež má ukázat, že postavit proti větám coby (nějak používaným) fyzickým věcem, nějaké okultní entity (třeba nazývané „výroky“) je ztracený podnik, vystavěný podle modelu přírodovědy v oblasti, kde by bylo podle Wittgensteina na místě zvolit jiný přístup. Wittgenstein ostatně začíná s používáním výrazu „proposition“ na str. 4 anglického originálu prohlášením, že výroky jsou živé, a že se tudíž zdá, že nemohou být jen soubory klíkyháků na papíře. Výrok (*proposition*) je zde něco, co už má smysl. Pouhé skvrně bychom přece (jak nás vede text) neměli být schopni dát smysl nějakým přidáváním dalších skvrn. Dále Wittgenstein pokračuje v používání terminu „a proposition“ coby označení pro neproblémově smysluplnou jazykovou jednotku. Slovo „věta“ (*sentence*) u něj má použití pochopitelně velmi blízké, nikoli však bezproblémově totožné. Používá totiž tento termin jako příklad znaku, tedy něčeho fyzického. Tento fyzický znak má podle Wittgensteina svůj život. Je jím jeho významnost, důležitost (*a significance*) v systému jazyka (viz s. 5 originálu).⁶ Věta je tedy to, u čeho lze spekulovat o potřebě udělit tomu význam, dát tomu život přidáním nějaké nefyzické entity. A Wittgenstein této představě oponuje s tím, že životem tohoto fyzického znaku je jeho role v jazykovém systému. Slovenský překladatel za „a proposition“ střídá postupně „věta“, „výrok“ i „propozícia“. Když už se zdá, že přešel od užívání terminu „věta“ k užívání terminu „výrok“, opět nás (třeba na s. 86) překvapí a vrátí se k „větě“ (aby se na str. 90 opět obrátil k „výroku“). Musí také stále užívat hranaté závorky, kde průběžně uvádí původní znění. Stejně se mu však nepodaří udržet pro čtenáře přehled a jeho přechody od jednoho překladu ke druhému bývají někdy nepozorovatelné. A v každém případě kladou na čtenáře zbytečně velké nároky. Přitom by stačilo oba termíny důsledně rozlišovat. Druhou možností by bylo překládat

⁵ Překladatel je zřejmě veden poznámkou editora anglického vydání, že „proposition“ je pro Wittgensteina anglický ekvivalent německého „Satz“.

⁶ Mimochodem, ve slovenském překladu je tato významnost coby důležitost přeložena jako „význam“, tj. věcně správně, ale bez odlišení zvláštního důrazu, který se zde klade. Srv. s. 30 slov. překladu.

volně a nechat stranou uvádění originálu, který ve čtenáři vzbudí falešná očekávání, že má před sebou překlad, na který se lze spolehnout při detailnějším studiu. Pak by jistě bylo možné a žádoucí opustit kostrbatý styl Wittgensteinovy angličtiny.

Na závěr jsem slibil chutný zákusek s oříškem. Tim je anglický výraz „an image”. Slovenský překlad za něj střídá slova „predstava” a „obraz”. S druhým, převládajícím, překladem samozřejmě nastanou potíže, když se v textu objeví anglické „a picture”, pro něž je „obraz” nejlepším kandidátem na překlad. Toto slovo je tak postupně překládáno nejen coby „obraz”, ale také jako „obrázok” a „podobizňa”. Překladaťele ale asi tento stav uváděl ve zmatek, takže třeba na straně 143 dokonce přeložil anglické „idea or image” jako „predstava či obraz” (byť slovo „idea” jinak pochopitelně povětšinou nechával v překladu v původní podobě), i když v bezprostředním kontextu překládá slovem „predstava” anglické „an image”. Tento výraz je skutečně našim jazykům cizí a potížím slovenského překladaťele se tak není co divit, Wittgenstein používá slovo „picture” jednak pro kopii či zobrazení (např. malbu či kresbu), jednak pro něco, co bychom mohli nazvat zažitým hlediskem nebo paradigmatem. Slovo „an image” používá obvykle specificky pro mentální reprezentaci.⁷ Překládáť slovem „predstava” je tak nasnadě. Důvod problémů se objeví na straně 30 překladu, kde Wittgenstein mluví o „mental image” a skutečném vnějším předmětu, jehož příkladem je však „painted image”, a obojí je přeloženo pomocí výrazu „obraz”. Nejsm si úplně jistý, ale mám dojem, že překladaťel se pokusil ve spojeních s přídavným jménem „mental” odlišit „image” od „picture” pomocí slov „psychický” a „duševný”, která střídal ve slovenštině podle toho, které podstatné jméno (*image* nebo *picture*) v originále stálo. I kdyby byl můj dojem správný, šlo by o pomůcku pro čtenáře trochu příliš utajenou. Tohle řešení jde ale asi alespoň správným směrem, když problém řeší další kvalifikační termín. Podíváme li se totiž do Wittgensteinova vlastního překladu *Hnědě knihy*, kde by se měl vyskytovat německý ekvivalent obou slov, pak zjistíme, že pro „image” běžně používá slova, jejichž základem je „-bild”: když ne přímo „das Bild” („obraz”), jež se vyskytuje tam, kde je vztah k mentální sféře zjevný z přívlastků, pak často použije „das Vorstellungsbild”, nebo případně „das Erinnerungsbild” (za „memory image”). Další možnosti by mohlo být např. překládat „image” důsledně ne zrovna hezkým slovem „zobrazení”.

Mám li na závěr své poznatky z četby shrnout, řekl bych, že pokud je překlad čtivý (což bohužel opravdu nemohu posoudit), pak je už díky povaze „barevných” knih vhodný pro seznámení s Wittgensteinem. Při hlubším studiu je ovšem jednodušší pracovat s originálem. Závěr je to jistě triviální, protože pro důkladnější studium se hodí málokterý překlad. Určitě však stojí za to se o takový překlad pokusit. Doufám, že se mi zde podařilo tomu, kdo by to chtěl zkusit, alespoň trochu pomoci.

Petr Glombiček

⁷ Mimořádně, když se několikrát objeví sousloví „red image”, je přeloženo jako „predstava červenej”. Možná by stálo za úvahy třeba překlad „červený obraz”. Jde totiž o vzorek, který slouží pro srovnání při posuzování konkrétních výskytů barvy jako červených. Wittgenstein jej ostatně srovnává s červeným papírkem, který by člověk za tímto účelem nosil v kapse. Srv. např. s. 29 slov. překladu.